

Валентин Павлович Вишневський
академік НАН України,

Юлія Станіславівна Залознова
чл.-кор. НАН України,

Наталя Юхимівна Брюховецька
д-р екон. наук, проф.,

Іван Петрович Булєєв
д-р екон. наук, проф.,

Ольга Федорівна Новікова
д-р екон. наук, проф.,

Анатолій Іванович Землянкін
канд. екон. наук, с.н.с.,

Олександр Віталійович Лях
канд. екон. наук, с.н.с.,

Інститут економіки промисловості НАН України, м. Київ

Зауваження та пропозиції Інституту економіки промисловості НАН України до проєкту Порядку присудження наукових ступенів

1. До Порядку присудження наукових ступенів (далі – Порядок) необхідно надати обґрунтування доцільності прийняття цього документу.

2. Необхідно також додати глосарій ключових слів, що використані у проєкті, а саме: доктор філософії, кандидат наук, доктор наук, вчена рада закладу (установи), разова рада, спеціалізована вчена рада (постійно діюча рада), наукова установа, близькі особи, компетентний вчений, технічний секретар (краще – вчений секретар як це зараз), додаток до диплома європейського зразка та ін.

3. Посилення загальних вимог до організації захисту, щодо наукових результатів, дуже змінена організаційна форма представлення дисертацій, неупорядкованість контролю та низька якість перевірки на плагіат, звуження можливостей вибору опонентів тощо при низькій оплаті праці науковців відіграють роль демотиватора до наукової праці взагалі, залучення молоді до творчої діяльності, нагромадження в країні людського капіталу. Будуть і далі посилюватися у суспільстві настрої щодо неprestижності науки та наукової праці.

4. За змістом проєкту простежується більше освітня сфера. Наукова сфера не представлена як суб'єкт наукових досліджень взагалі. Тому виникає необхідність розробки окремого положення про підготовку дисертацій, проведення наукових досліджень або доповнення цього Порядку відповідним розділом. Не завадило б у проєкті підкреслити провідну роль НАН України у підготовці науковців, формуванні спецрад, експертизі дисертацій.

Проєкт Порядку передбачає лише «...набуття особою теоретичних знань та компетентностей, достатніх...» та визначає дисертацію як «спеціально підготовлений рукопис» і зовсім не вимагає продукування наукового продукту в протилежність п. 9 діючого Положення («Дисертація на здобуття наукового ступеня є кваліфікаційною науковою працею, виконаною особисто здобувачем у вигляді спеціально підготовленого рукопису або опублікованої монографії»).

5. Вимоги до дисертацій не зорієнтовані на сприяння розв'язанню національних проблем. Зарубіжних видавців більш цікавлять глобальні проблеми, а українські науковці повинні підкорятись цим вимогам, щоб мати для захисту публікації у міжнародних фахових виданнях, віднесених до визначених кватилів.

6. Монопольну роль у всіх процесах, процедурах, дозвільних заходах, оцінюванні, обліку тощо займає Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти. Назва цієї структури вказує на коло її діяльності. Поза межами залишаються самоорганізація, ефективність, продукування, результативність та впровадження наукових досягнень. Строки проходження етапів підготовки до захисту, оформлення документів для закладів (установ) занижені, а для Національного агентства – завищені. НА занадто деталізує кроки проведення процедури захисту, оформлення документації, свого контролю.

Виникає і питання доцільності впровадження процедури акредитації разових спецрад, створюваних постійно діючими спеціалізованими радами, що вже акредитовані (п. 20), а також «підтвердження відповідності профілю постійно діючої ради ... та відповідності

рецензентів» (п. 26), що окрім бюрократичної процедури тягне невиправдане фінансове навантаження (п. 58) на установу (особливо, що фінансуються з бюджету).

Виконання Національним агентством контролю у наведені Порядком терміни та здійснення дозволів може призвести до збільшення штату працівників, щоб не порушувати строки надання послуг. Окрім того, визначена у статуті Національного агентства низка прав без обов'язків та відповідальності створюють умови для корупційних діянь.

7. У розділі Порядку, присвяченому підготовці до захисту дисертації на здобуття ступеня доктора філософії (п. 15), детально описуються варіанти обставин за умов відмови наукового керівника дати здобувачеві позитивний відгук. Зміст цього абзацу може провокувати конфлікти. Його доцільно виключити або спростити.

8. Ускладнення процесу проходження дисертації доктора філософії через додаткове представлення наукових досягнень на фаховому семінарі є штучною, невиправданою перешкодою для проходження здобувача до захисту.

9. Доцільно чітко визначити процедуру публічного захисту дисертації за форс-мажорних обставин, пов'язаних з пандемією, карантинними обмеженнями тощо (п. 35).

10. Чітко визначити, чи дипломи є державної форми, чи це дипломи закладів, установ, де відбувався захист дисертацій. Логічно було б запропонувати єдину типову форму диплома для всіх (п. 4).

11. Звернути увагу на те, чи є логічним, коли ступінь доктора філософії присуджується у технічних науках, медичних, ветеринарних науках, мистецтві, математиці і т.ін. та обґрунтувати відповідні рішення.

12. Визначитись, чи викладені положення проєкту стосуються закладів (установ) недержавної форми власності, спільних установ та закладів і т.п.

13. Виділити вимоги до публікацій роздільно відносно гуманітарних та технічних наук (п. 9, 13).

14. Обсяги дисертацій вимірювати не у знаках, а у сторінках, або у друкованих аркушах (п. 10, 12).

15. П. 14. У викладеній редакції виникнуть проблеми при допуску до захисту дисертацій пошукувачами, які працюють на виробництві, а не є на посаді наукового або науково-педагогічного працівника закладу (установи).

16. Доцільно було б конкретизувати положення «Заклад (установа) за потреби можуть встановити додаткові вимоги до публікацій, які розкривають основний зміст наукового дослідження» (п. 13).

17. Вказати, який науковий ступінь мусять мати опоненти та рецензенти при захисті дисертації доктора філософії та доктора наук.

18. Відкрите голосування щодо присудження наукового ступеня буде призводити до необ'єктивності оцінок за різних причин (колективне засудження, страх покарання тощо). Тому «відкрите голосування» доцільно замінити на «голосування таємне».

Логічно було б запропонувати єдину типову форму диплома для всіх.

19. Необхідно конкретизувати, чим вимірюється персональна відповідальність членів спеціалізованої

вченої ради за необґрунтованість прийняття рішень, низький рівень фахової експертизи та невимогливість (п. 48).

20. Захист відбувається українською або англійською мовою (п. 3, п. 4) або мовами ООН.

21. П. 45. Навіщо екземпляр дисертації, що передається до Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського, повинні підписувати усі члени спецради, які брали участь у захисті і підтримали присудження наукового ступеня.

22. Не є обґрунтованим положення про фінансування процедури захисту дисертацій, особливо у бюджетних закладах (установах), які не мають адресних коштів на витрати, пов'язані із захистом дисертацій. Це питання треба конкретизувати і вирішити (п. 58).

23. Особливої уваги потребують наведені у Порядку вимоги до здобувачів наукового ступеня щодо публікацій. Запропонована система не передбачає збалансованість оплати праці та витрат на оплату видання. Наслідок – зростання соціальної нерівності у можливостях до здобуття наукового ступеня і фактичне знецінення наукової сторони публікацій.

Недоцільно приймати запропоновані вимоги до дисертацій у вигляді наукових статей для здобувачів ступеня доктора філософії:

«... не менше трьох наукових статей одноосібного авторства, опублікованих у міжнародних рецензованих виданнях віднесених до першого-третього квартилів (Q1-Q3) відповідно до класифікації SCImago Journal and Country Rank або Journal Citation Reports, у яких розкрито основні наукові результати, отримані здобувачем ступеня доктора філософії за темою його дисертації і до яких додається вступний і заключний розділи, що обґрунтовують цілісність змісту цих статей та новизну викладених наукових положень»,

а також ступеня доктора наук:

«Сукупність статей на здобуття ступеня доктора наук передбачає не менше 10 наукових публікацій, що містять основні результати наукового дослідження автора, у виданнях, що входять до першого (Q1) та другого (Q2) квартилів за галуззю знань, що відповідає темі наукового досягнення, відповідно до класифікації SCImago Journal and Country Rank або Journal Citation Reports».

По-перше, тому, що SCImago Journal and Country Rank включає в себе журнали і наукові показники країн, розроблені на основі бази даних Scopus® від видавничої компанії Elsevier B.V., яка має недобру репутацію серед науковців. Як відзначалось у впливовій британській газеті The Guardian ¹:

«Within scholarly communications, Elsevier has perhaps the single worst reputation. With profit margins around 37%, larger than Apple and big oil companies, Elsevier dominate the publishing landscape by selling research back to the same institutes that carried out the work» /«У рамках наукових комунікацій Elsevier має, мабуть, найгіршу репутацію. З прибутковістю приблизно на 37% більшою ніж Apple та великі нафтові компанії, Elsevier домінує над видавничою сферою, продаючи дослідження тим же інститутам, що виконали цю роботу»/,

¹ Tennant J. *Elsevier are corrupting open science in Europe* (2018). Available at: <https://www.theguardian.com/science/>

political-science/2018/jun/29/elsevier-are-corrupting-open-science-in-europe (Accessed: 28 July 2020).

і далі:

«... many EU member states are currently turning against Elsevier due to its anti-open business practices, high and ever-increasing prices, and dangerously powerful size as a commercial publisher» / «... у даний час багато країн-членів ЄС відвертаються від Elsevier через його бізнесову практику, засновану на неприйнятті відкритості, високі і постійно зростаючі ціни та небезпечно потужний розмір комерційного видавця»/.

Недоцільно рейтинги від такої організації, діяльність якої побудована на комерційних принципах, використовувати при формуванні офіційних вимог до здобувачів наукових ступенів в Україні. Теж саме можна віднести і до Journal Citation Reports, який є інтелектуальною власністю комерційної фірми Clarivate Analytics.

Взагалі, що стосується наукометрії як методу оцінювання наукових результатів, то вона не є загальноприйнятною у світі і викликає істотні застереження щодо використання. Одним з найбільш відомих документів, який піддає критиці систему оцінювання публікацій на основі «фактору впливу» (Impact Factor), на базі якого у тому числі визначається попадання видавництва в той чи інший кuartиль, є Декларація про оцінку досліджень (The Declaration on Research Assessment – DORA). Декларація була прийнята ще майже 8 років тому (16 грудня 2012 р.) вченими-біологами на з'їзді у Сан-Франциско і стала всесвітньою ініціативою з вдосконалення способів оцінки результатів наукових досліджень, яка охоплює всі наукові дисципліни та всі основні зацікавлені сторони, включаючи фонди, видавців, професійні товариства вчених, установи та окремих дослідників (на 29.07.2020 р. її підписали 1984 науково-дослідницьких організації та 16218 науковців)¹. Як відмічається в Декларації Impact Factor журналу часто використовується як основний параметр, за допомогою якого можна порівнювати наукові результати окремих дослідників та установ. Початково цей показник був створений видавництвом Thomson Reuters², як інструмент, який допомагає бібліотекарям визначати журнали для закупівлі науковою бібліотекою в тих сферах знань, які є фаховим інтересом для установ, в яких бібліотеки функціонують. Тобто цей показник розроблено зовсім не як міра наукової якості досліджень в публікаціях та наукової вагомості журналів. Але потім він став інструментом у просуванні комерційних інтересів у сфері оцінювання наукових видань та окремих публікацій. З огляду на це, критично важливо зрозуміти, що «фактор впливу» журналу як інструмент оцінки досліджень містить ряд документованих недоліків. До таких недоліків відносяться: 1) розподіл цитат в журналах є сильно перекошений у бік власно того журналу, в якому публікується стаття; 2) характеристика «фактору впливу» журналу є специфічними для конкретної

області знань: це індекс, складений з декількох дуже різноманітних типів статей, включаючи публікації первинних досліджень та оглядів; 3) редакційна політика журналу може маніпулювати чи впливати на «фактори впливу» журналу; 4) дані, що використовуються для обчислення «фактору впливу» журналу, не є ні прозорими, ні відкритими для громадськості.

Лутц Борнманн (Lutz Bornmann) з Товариства Макса Планка у Мюнхені (Німеччина), знаний у Європі фахівець у сфері бібліометрії та наукометрії (має 373 публікації з відповідної тематики, які цитувалися 8371 раз, є членом редакційних колегій декількох наукових журналів; Clarivate Analytics відносить його до списку найбільш популярних дослідників у світі протягом останніх десяти років³). Л. Борнманн у співавторстві з Джуліаном Маревські (Julian N. Marewski) із Університету Лозанни (Швейцарія) у квітні 2018 р. опублікували статтю під промовистою назвою «Опіум в науці та суспільстві: цифри». Автори взагалі вважають, що діюча система оцінки досліджень, яка заснована на статистичній обробці даних з наукометричних баз, – це наркотик для науки і суспільства, та закликають повернутися до здорового глузду в оцінюванні результатів наукових досліджень (до речі, цю статтю було би корисним перевести та опублікувати в «Бюлетені ВАК України» і журналі «Науковий світ»)⁴.

По-друге, тому, що в Україні за напрямком «Економіка, економіка і фінанси» наразі тільки 4 журнали входять до бази Scimago Journal & Country Rank, у тому числі жодний з них – до кuartилів Q1 і Q2, а за напрямками «Міжнародний бізнес, менеджмент, інновації, інформаційні системи і бухгалтерський облік» тільки 5 журналів оцінюються цим рейтингом і також не входять до кuartилів Q1 і Q2⁵. Отже, виконуючи вимоги проєкту Порядку, результати досліджень потрібно буде публікувати виключно у зарубіжних виданнях з кuartилів Q1 і Q2, для яких проблеми економіки України зазвичай не є актуальними. Тому опублікуватись там реально, як правило, тільки за гроші (для журналів з кuartилів Q2 і Q1 – від \$1000 і вище). А це вже не наука, а змагання гаманців.

По-третє, тому, що перевагу потрібно віддавати вітчизняним виданням і рейтингам, а не іноземним платформам, які сьогодні є, а завтра можуть зникнути. В Україні створено свою класифікацію журналів (Порядок формування Переліку наукових фахових видань України, наказ МОН України від 15.01.2018 р. № 32), яка уже включає вимоги щодо врахування наукометричних баз Scopus та Web of Science. Якщо це потрібно, ці вимоги можна змінювати і доповнювати. Але у національному Порядку присудження наукових ступенів потрібно посилатись перш за все на національні, а не іноземні видання і рейтинги, тим більше з сумнівною репутацією.

¹ URL: <https://sfedora.org/signers/>.

² Зараз публікується незалежною американською компанією Clarivate Analytics, яка в 2016 р. відбрунькувалась від Thomson Reuters; компанія керує базами даних, інформаційними системами та колекціями даних з інтелектуальної власності, фінансується на основі підписки до її послуг.

³ Lutz Bornmann works as a sociologist of science at the Division for Science and Innovation Studies in the Administrative Headquarters of the Max Planck Society in Munich (Germany). His research interests include research evaluation, peer review, bibliometrics, and altmetrics. He is member of the editorial board of Journal of Informetrics (Elsevier), PLOS

ONE, and Scientometrics (Springer) as well as advisory editorial board member of EMBO Reports (Nature Publishing group). URL: https://www.researchgate.net/profile/Lutz_Bornmann Clarivate (URL: <http://highlycited.com>) lists him among the most-highly cited researchers worldwide over the last ten years (since the first release of this service in 2014).

⁴ Marewski, Julian N. & Bornmann, Lutz (2018). Opium in science and society: Numbers // Preprint April 2018. URL: https://www.researchgate.net/publication/324860564_Opium_in_science_and_society_Numbers.

⁵ URL: <https://www.scimagojr.com/journalrank.php?ar ea =2000&country=UA&year=2019>.

У цьому зв'язку пропонуються такі зміни до проекту Порядку:

П. 8., абз. 3

<p>– або не менше трьох наукових статей одноосібного авторства, опублікованих у міжнародних рецензованих виданнях, віднесених до першого-третього квартилів (Q1-Q3) відповідно до класифікації SCImago Journal and Country Rank або Journal Citation Reports, у яких розкрито основні наукові результати, отримані здобувачем ступеня доктора філософії за темою його дисертації і до яких додається вступний і заключний розділи, що обґрунтовують цілісність змісту цих статей та новизну викладених наукових положень.</p>	<p>– або не менше трьох наукових статей одноосібного авторства, опублікованих у наукових фахових виданнях України, віднесених до категорії "А", у яких розкрито основні наукові результати, отримані здобувачем ступеня доктора філософії за темою його дисертації і до яких додається вступний і заключний розділи, що обґрунтовують цілісність змісту цих статей та новизну викладених наукових положень.</p>
---	--

П. 9, абз. 5

<p>Наукова публікація у виданні, віднесеному до першого-третього квартилів (Q1-Q3) відповідно до класифікації SCImago Journal and Country Rank або Journal Citation Reports, прирівнюється до двох публікацій.</p>	<p>Вилучити.</p>
--	-------------------------

П. 12, абз. 4

<p>Сукупність статей на здобуття ступеня доктора наук передбачає не менше 10 наукових публікацій, що містять основні результати наукового дослідження автора, у виданнях, що входять до першого (Q1) та другого (Q2) квартилів за галуззю знань, що відповідає темі наукового досягнення, відповідно до класифікації SCImago Journal and Country Rank або Journal Citation Reports.</p>	<p>Сукупність статей на здобуття ступеня доктора наук передбачає не менше 10 наукових публікацій, що містять основні результати наукового дослідження автора, у наукових фахових виданнях України, віднесених до категорії "А", за галуззю знань, що відповідає темі наукового досягнення.</p>
---	---

П. 13, абз. 9

<p>Наукова публікація у виданні, віднесеному до першого і другого квартилів (Q1 і Q2) відповідно до класифікації SCImago Journal and Country Rank або Journal Citation Reports, прирівнюється до трьох публікацій, у виданні, віднесеному до третього квартиля (Q3) – до двох публікацій.</p>	<p>Вилучити.</p>
---	-------------------------

24. Процес підготовки фахівців вищої наукової кваліфікації виходить далеко за межі повноважень і компетенції НАЗЯВО як органу з забезпечення якості вищої освіти. Тому необхідним є повернення до системи Вищої атестаційної комісії (ВАК) як контролюючого органу при Кабінеті Міністрів України, яка себе виправдала протягом багатьох років, водночас з розширенням прав, обов'язків і відповідальності за-

кладів вищої освіти і наукових установ за підготовку наукових кадрів – докторів філософії та докторів наук (забезпечення роботи аспірантури і докторантури, створення спеціалізованих вчених рад, організація їх роботи з проведення захисту дисертацій тощо).

25. Бажано підкреслити роль МОН України та НАН України у науково-методичному забезпеченні та координації робіт, які мають стати основою дисертаційних досліджень, їх експертизи та координації.

Стаття надійшла до редакції 06.08.2020

Формат цитування:

Вишневський В. П., Залознова Ю. С., Брюховецька Н. Ю., Булеєв І. П., Новікова О. Ф., Землянкін А. І., Лях О. В. Зауваження та пропозиції Інституту економіки промисловості НАН України до проекту Порядку присудження наукових ступенів. *Вісник економічної науки України*. 2020. № 2 (39). С. 206-209. doi: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2020.2\(39\).206-209](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2020.2(39).206-209)

Vyshnevsky V. P., Zaloznova Yu. S., Bryukhovetskaya N. Yu., Buleev I. P., Novikova O. F., Zemlyankin A. I., Lyakh O. V. (2020). Comments and Suggestions of the Institute of Industrial Economics of the National Academy of Sciences of Ukraine to the Draft Rules for Awarding Scientific Degrees *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, 2 (39), pp. 206-209. doi: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2020.2\(39\).206-209](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2020.2(39).206-209)